

KÜRESELLEŞME VE DEĞER İLİŞKİSİNDE DİNİN YERİ

Recep KILIÇ*

İnsanın fizik ve sosyal çevresi yanında bir de 'manevi çevresi' vardır. Manevi çevremizi değerlerimiz oluşturur. Düşünüp taşınarak aldığımız her kararı, ahlaki değerlendirmeye konu olan her davranışı manevi çevremizi oluşturan değerlerimize göre alır ve gerçekleştiririz. Manevi çevrenin düzenlenmesinde din, insanın aşkın, kutsal ve nihai olan ile ilişkileriyle doğrudan ilgili olduğu için, geleneksel olarak büyük bir role sahipti. Bu açıdan manevi çevre, hakim rengini büyük ölçüde dinden almaktaydı. Dinin dışında veya üstünde, insanın manevi çevresini düzenleyen yeni bir kategori olarak, son zamanlarda sıklıkla küreselleşme kavramına atıfta bulunulmaktadır. Bu durumda küreselleşmenin, insanın söz konusu bu manevi çevresini oluşturan değerler üzerindeki etkisinin ve din ile ilişkisinin mahiyetinin ne olduğu sorusu, önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı "Küreselleşme ve Değer İlişkisinde Dinin Yeri" başlığı altında, önce küreselleşme-değer ilişkisi üzerinde duracak, sonra da küreselleşmenin dini alanda ortaya çıkarması muhtemel bazı meseleleri ele alacağım.

Küreselleşme ve Değer İlişkisi

Küreselleşme ve değer kavramının felsefi anlamda tahlilini yapmak, bu bildirinin amacını aşmaktadır. Çünkü küreselleşmenin ve değerlerin ne olduğu meselesinin, özel olarak ele alınması gereken bir konu olduğu kanaatindeyim. Küreselleşme kavramının yaygın kullanımı 1980'lerden itibaren başlamış olmasına rağmen, bizim tarihimizde, bu kavramın tekabül ettiği gerçeklik ile değer arasındaki ilişkiyi sorgulama keyfiyetinin yeni olmadığını düşünüyorum. Şöyle ki;

Küreselleşme ile teknoloji arasında ayrılmaz nitelikte bir ilişki vardır. Çünkü küreselleşme ile kastedilen her ne ise bu, öncelikle iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki hızlı gelişimin sonucunda ortaya çıkmıştır. Söz konusu bu teknolojik durumun zorunlu bir sonucu olduğundan dolayı küreselleşme ile değer ilişkisi merkezli bir tartışmanın, özü itibarıyla, teknoloji-değer ilişkisi tartışması anlamına geldiğini düşünüyorum. Teknolojinin değer boyutu ile ilgili tartışmanın ise kültürümüzde iki asrı aşkın bir tarihi vardır ve küreselleşme konusunda yapılmakta olan bugünkü sorgulamayla öncülleri, soruları ve kaygılarında ortaklık barındırmaktadır.

Teknoloji – değer ilişkisi konusunda kültürümüzde yapılmış olan tartışmalar; Batı'da

* Prof. Dr. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Felsefesi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

üretilen teknolojinin, kültürel hayatta yapması muhtemel etkileri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu tartışmalarda, teknoloji ile kültürel değerler arasındaki ilişkinin mahiyeti sorgulanmış, kültürel hayatta teknolojinin ortaya çıkartacağı yeni durumlar karşısında *yapılması gerekenler* üzerinde durulmuştur.

Böyle bir tartışmayı intaç eden sebeplerin başında, Osmanlı'nın kendine olan yeterliliğini kaybetmesi, Batı'ya ve Batı'da üretilen teknolojiye, bir anlamda zorunlu olarak, bağımlı hale gelmiş olması gelir. Osmanlı'nın, kendi geleceğini, kendi ürettiklerinde değil de başka bir kültür ve medeniyet tarafından üretilen unsurlarda araması ile birlikte, değerler tartışması da, kendiliğinden, başlamıştır. Çünkü Osmanlı'nın kendi kendine yettiği dönemlerde Batı ile kurduğu ilişki ile bu yeterliliği kaybettiği tarihten sonra kurduğu ilişkinin nitelikleri arasında bir mahiyet farkı vardır.

Osmanlı'nın Batı ile kurmuş olduğu ilişkilerin niteliğindeki kırılma noktasını Halil İnalçık, 1699 Karlofça antlaşması olarak gösterir¹. Osmanlı bürokrati için, özellikle 1700'den sonra, düşmanın galebe ve istilasını önlemeye yönelik her çeşit önlemi almak, devleti yeniden tanzim etmek, her şeyden önemlidir. O zamana kadar silahlar, savunma tesisleri, askeri ve idari usuller, geleneksel ustadan öğrenme yolu ile pratik usullerle sağlanıyordu. 18. yüzyılda ıslahatçı bürokratlar, bunun yetmediğini gördüler. 1839 Tanzimat döneminden sonra idari usuller ve kanunlar da alınmaya başlanmış ve geleneksel değerler sistemiyle ciddi çatışma bu dönemde ortaya çıkmıştır. O zamanlar Yeni Osmanlılar, Namık Kemal ve Ziya Paşa Batı'nın teknolojisini alarak modernleşiriz, fakat onun değer sistemini reddederiz, diyorlardı. Bu tartışma, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulduğu yıllarda derinleşmiş, farklı yoğunlukta olmak kaydıyla, günümüze kadar da güncelliğini, bir şekilde korumuştur.

O dönemde bu tartışmaya bir şekilde müdahil olmamış düşünür hemen hemen bulunmamasına rağmen Ziya Gökalp, Mümtaz Turhan, Erol Güngör, İsmet Özel ve Nermi Uygur gibi düşünce insanları özel çalışmalar kaleme alarak, konunun günümüze kadar canlı kalmasına imkan hazırlamışlardır.

Soruna sosyolojik bir perspektiften yaklaşmış olan Ziya Gökalp (1876-1924), kültür ile medeniyet kavramları arasında bir ayırma giderek köklü bir çözüm üretmeyi denerken, onunla aynı dönemlerde yaşamış olan Hamdi Yazır (1878-1942), konuyu dinî ve felsefî bir bakış açısıyla ele alarak 'teceddüd', 'tebeddül' ve 'tahrif' kavramları çerçevesinde meseleyi tahlil etmiştir.

Bütün bu tartışmalarda cevabı aranmakta olan esas soru, şu şekilde ifade edilebilir: Modern teknolojiyi hiçbir manevî değişmeye lüzum kalmadan alabilmek mümkün müdür? Buna bağlı olarak cevabı aranan diğer soru da şudur: Teknolojisini almak üzere yöneldiğimiz Batı dünyasının kültürel değerleri karşısında nasıl bir tavır almalıyız? Erol Güngör'ün ifadesiyle² eski teknolojiimizle birlikte eski âdet ve geleneklerimizi, değerlerimizi de bırakacak mıydık? Kılık kıyafetimizden tutun da dinimize kadar "onlar" gibi

¹ Halil İnalçık, *Kültür Etkileşimi, Küreselleşme*, Doğu Batı Dergisi, sayı 18, Ankara 2002, s. 90.

² Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, İstanbul 1984, s. 10.

mi olacaktık?

Gökalp döneminde Türk aydınının karşılaştığı, temel kültürel sorunlardan belki de en önemlisi budur. Bir taraftan Batı dünyasının Osmanlı'yı maddi bakımdan ezen bütün medenî vasıtalarına sahip olmak isteniyor, öbür taraftan aynı dünyanın zevkleri, âile hayatı, felsefî ve dinî inançları, sanat ve eğlence tarzının hayatımızdan nasıl uzak tutulacağı tartışılıyordu.

Bu sorun karşısında Gökalp, belki de pratik bir endişe ile, değiştirilmesi istenmeyen bütün değerleri "kültür" adı altında topladı; değiştirilmesi istenenleri ise medeniyete dahil unsurlar olarak gösterdi. Kültür başlığı altında toplanan değerler, ona göre milletlerin öz malı olan şeylerdi; bunların değişmesi değil, gelişmesi söz konusuydu. Medenî değerler grubuna girenler ise, kültürün gelişmesine imkan vermedikleri takdirde değiştirilmesi gerekirdi.

Kendi ifadesiyle dile getirmek gerekirse; "medeniyet yöntemle yapılan ve taklit vasıtasıyla bir millettten diğer millete geçen kavramların ve tekniklerin toplamıdır. Kültür ise hem yöntemle yapılamayan, hem de taklit yoluyla başka milletlerden alınamayan duygulardır."³

Gökalp'in bu formülünün, eksik bilginin sebep olduğu yanlışları yanında, günün ihtiyaçlarına göre çözümler üretmenin yarattığı tezatları da⁴ mevcuttu. Mesela dini bir yerde medeniyet, bir başka yerde kültür unsuru olarak görüyordu. Ona göre din, Türklerin icadı olmadığı için medeniyete dahildi, ama Türk halkı onu kendine göre benimsediği için kültüre girmişti.

Birtakım teknolojik değişmelerin, sosyo-kültürel hayatta bazı değişmelere yol açması durumunda, bu değişiklikler karşısında nasıl dini bir tavır takınılması gerektiği meselesi, esasen sosyal değişmeler karşısında dinin nasıl bir tavır takınacağı ile ilgili derin teolojik tartışmanın bir alt birimi durumundadır. Bu tartışmanın İslâm düşüncesinde eski bir tarihi vardır. İslâm düşünce geleneğinde ortaya çıkan yenilikleri "bid'at" terimiyle isimlendirip, bunları tamamen reddeden anlayışlar yanında, bu yenilikleri dinin 'onayladıkları' (bid'at-i hasene) ve 'reddettikleri' (bid'at-i seyyie) şeklinde ikiye ayıran anlayışlar her zaman yan yana olmuştur.⁵

Gökalp ile aynı dönemde yaşamış Hamdi Yazır, teknoloji ile birlikte ortaya çıkan yeniliklerin, bir anlamda teolojik değerini tartışırken, dinin kabul edebileceği yeniliklerin niteliği üzerinde durdu. Dinin onaylayabileceği yenilikleri, "teceddüd" (yenilenme) kavramıyla ifade etti. Ona göre teceddüdün iki aslı özelliği vardı. Teceddüd; ilk olarak, İslâm'ın tevhid ilkesine aykırı olmamalıydı; ikinci olarak da İslâm toplumunun kimliğini oluşturan temel değerlerle ters düşmemeliydi. Bu iki özelliğe aynı anda sahip olmayan

³ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* (sad. Yalçın Toker), İstanbul 2002, s.35.

⁴ Güngör, a.e., s. 12-13

⁵ Bid'at ile ilgili geniş bilgi için bkz: T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, "Bid'at" maddesi, c. VI, s. 129-131.

yenilikleri Yazır, Ümmet'in asli kimliğini bozan ve sonunda değişmesine yol açan unsurlar olarak değerlendirdi; bunları *tebeddül* (başkalaşım) ve *tahrif* (bozulma) olarak isimlendirdi ve dinen reddedilmeleri gerektiğini savundu.⁶

Erol Güngör, teknoloji-değer ilişkisi konusundaki tartışmaları değerlendirmesini, bunları "yersiz ve zamansız" bulduğunu belirterek tamamlar. '*Batıyı bütünüyle almak*' veya '*ilim ve tekniğini alır, kültür değerlerini ve âdetlerini almaz*' diyenler, ona göre, mevcut olmayan bir problemi tartıştılar. Çünkü bunlar, teknolojik modernleşmeyi gerçekleştirmenin son derece kolay olduğunu düşünüp, bunun yeterli olup olmadığı üzerinde durdular. Oysa modern teknolojiyi alıp üretir duruma gelmenin düşünüldüğü gibi kolay olmadığı ancak zaman içinde anlaşılabilir.

Teknoloji-değer ilişkisi konusundaki tartışmanın tarihi boyutu ile ilgili olarak, kültürümüzde "luddism" anlamında bir teknoloji düşmanlığının hiçbir dönemde olmadığını belirtmemiz gerekir.

"Küreselleşme ve değer ilişkisi" konusunda cevabı aranması gereken sorunu, şu sualer ile ifade edebiliriz diye düşünüyorum: Küreselleşme, *olgusal* bir durumun mu adıdır, yoksa bir *değer* mi ifade etmektedir? Olgusal bir durumu ifade ediyorsa, bu olgusal durum yeni değerler üretebilecek güçte midir? Küreselleşme, değer ifade eden, değer koyan, değerlendirme yapan, yani kendine özgü değerleri olan bir sürecin adı ise, değerleri nelerdir; bu değerlerin kaynağı, küreselleşmenin bizatihi kendisi midir?

Bu soruları cevaplandırmaya yönelik olarak teknoloji kavramından hareketle şunları söyleyebiliriz:

Teknolojideki değişmelerin, insanların davranış ve düşüncelerinde bir takım değişmelere yol açtığı aşikardır. Ulaşım ve iletişim teknolojisindeki değişmelerin sosyal ve kültürel hayata yansıyan açık sonuçları vardır. Yeni teknoloji ile birlikte insanlar, bir işin nasıl yapılacağı konusunda yeni bir anlayış kazanırlar, davranış alışkanlıklarını bu yeni işleyiş tarzına göre ayarlamaya başlarlar. Ancak teknolojinin sosyal ve kültürel hayatta büyük tesirler yapabildiğini söylemek, onun kendine has bir değer sistemi yarattığını söylemek demek değildir. Bununla birlikte 'bilimsel bilginin pratikteki uygulanaşı' şeklindeki tanımı göz önünde bulundurulursa, teknolojinin de gerisinde veya kaynağında modern bilimle gelen bir değer sisteminin olduğu görülür. Bundan dolayı teknolojiyi değerden bağımsız düşünebilmek neredeyse imkansızdır. Çünkü bir değer varlığı olan insan tarafından üretilen teknoloji, aynı zamanda belli değerler üzerine inşa edilmiş bir kültürel ortamın ihtiyaçlarını karşılamak gayesiyle üretilir ve daha sonra, içinde üretildiği değerlere uygun bir çevrenin oluşmasına da katkıda bulunur. Dolayısıyla değer ile arasında doğrudan, organik bir bağ bulunmamakla birlikte, üreticisi bir değer varlığı olduğu için teknoloji, değerden bağımsız ne üretebilir ne de düşünebilir. Bundan dolayı teknolojinin kendi değerlerini, dolaylı bir yolla da olsa, ürettiğini söylememiz mümkün gö-

⁶ Hamdi Yazır, İslâm Düşüncesinin Problemlerine Giriş (sad. Recep Kılıç), Ankara 1996, s. 62-63.

rünmektedir. Aynı hüküm, varoluş imkanını teknolojiye borçlu olan küreselleşme için de geçerlidir. Gerçekte de küreselleşme, en azından, mevcut değerlerin bazılarını dışlamakta, bazılarını öne çıkarmakta, bazılarının da içlerini boşaltıp onlara yeni anlamlar yüklemektedir.

Küreselleşme ve Değer İlişkisinde Dinin Yeri

Küreselleşme ve değer ilişkisinde dinin yeri konusunda, öncelikle dikkat çekilmesi gereken nokta, hemen her dinin küresel iddialarının olduğudur. Çok az istisnasıyla dinlerin neredeyse tamamı, evrensel tezlere sahiptir. Dinler bu tezlerini evrenin bütününe duyurmaya çalışırlar, bütün insanları bu tezleri kabul etmeye çağırırlar. Bu açıdan dinler, kendi değerlerini insanların tamamına duyurma yolunda küreselleşmenin teknolojik imkanlarını kullanırlar. Bu sebeple küreselleşme, “din yayma” faaliyetinin şeklini değiştirme, hızını ve etkisini artırma işlevi görür; dolayısıyla dinler arası ilişkinin niteliğini de değiştirebilir.

Bir dinin kendi değerlerini yayması, ya “*dinî etkileşim*” ya da “*dinî eritim*” faaliyetleri şeklinde olur. *Dinî etkileşim*, yapılan tercüme, toplantılar, seyahatler, vb. etkinlikler vasıtasıyla dinler arasında kendiliğinden gerçekleşir; temel özelliği, etkileşim sürecinin, karşısındakini dönüştürüp başkalaştırma gayesiyle başlamamış olmasıdır. Dinler arasındaki ilişki; bir inanç mensubunu sahip olduğu inancından döndürüp, kendi dininin mensubu yapmak için her türlü faaliyeti olumlayan bir şekilde başlarsa, öncekinden ayırd etmek için buna “*dinî eritim*” faaliyeti adını vermek daha doğru olur. Dinî eritim adını verdiğimiz bu dinler arası ilişki türünde, karşılıklı etkileşim değil ‘*tek taraflı etkileme*’ söz konusudur ki bu etkileme, karşı taraftaki dini, kendi içinde tamamen eritmeye, bunu yapamıyorsa onu eski halinden dönüştürüp başkalaştırmaya kadar ilerleyebilir. Küreselleşme, dinler arasındaki her iki ilişki türünü de etkileyen ve hızlandıran bir süreçtir.

Küreselleşmenin dinler arası ilişkiyi, hangi coğrafyada, hangi din lehine veya aleyhine nasıl etkilediğinin belirlenmesi, alan araştırmasına dayalı özel çalışmaları gerektirir. Ancak dinler arası ilişkinin taraflarından teknolojiye hakim olan tarafa büyük imkanlar sağladığı; bu ilişkiyi karşılıklı bir ‘etkileşim ilişkisi’ olmaktan çıkartıp önce tek taraflı ‘*etkileme*’ ilişkisine, sonunda da ‘*eritime*’ ilişkisine dönüştürebilir bir yapısının olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Dinler arası ilişkinin bir tarafı olan Hıristiyanlığın, geleneği, dinî otoritesi olan güçlü kurumları vardır ve bu kurumlar, bu konuda özel olarak çalışmakta, yeni yöntemler geliştirmekte, projeler üretmekte, ürettiği projeleri uygulamak üzere organize olabilmektedir. Hıristiyanlıkta olduğu gibi otoritesini dinden alan Kiliseye tekabül eden dini ve idari bir kurumu olmadığından İslâmiyet, dinler arası ilişkide Hıristiyanlığa göre daha hazırlıksız bir durumda görünmektedir. Bu durumun İslâm coğrafyasında yol açacağı sonuçların neler olabileceği, uzak olmayan bir gelecekte kendisini açık olarak göstereceği benzetilmektedir.

Küreselleşme, din anlayışının sağlıklı bir şekilde gelişmesine olumlu katkılar sağla-

yabileceği gibi, değişmesine ve yeniden şekillenmesine de yol açabilir. Küreselleşmenin, din anlayışının sağlıklı bir şekilde gelişmesine olumlu katkılar sağlaması, teknolojik ürünler vasıtasıyla olur. Özellikle bilgisayar teknolojisindeki imkanlar sayesinde, bazı dinî kavram, değer ve semboller daha iyi anlaşılabilir ve anlatılabilir hale gelmektedir.

TV Kanalları ve internet teknolojisi sayesinde toplum, büyük çapta 'açık toplum' haline geldiğinden, küreselleşme sürecinde "dinî çeşitlilik meselesi" de, toplumsal bir gerçeklik haline gelmiştir. Küreselleşme, dinî çeşitlilik meselesinde, hakikat değeri açısından dinler arasında ayırım yapmayı reddeden dinî çoğulculuğu öne çıkartmaktadır. Bu açıdan küreselleşme, bir anlamda, dünyaya küresel bir din hazırlama projesi olarak gözükmektedir. Çünkü küreselleşme sürecinde, bir taraftan farklı toplumlar diğer taraftan da farklı dinler birbirine benzer hale gelmektedir.⁷

İşaret ettiğimiz bu hususların ışığında, küreselleşmenin insanlığa değerlerini, inanç ve ritüellerini kendisinin belirlediği âdeta yeni bir din sunduğunu söylememiz mümkün gibi gözükmemektedir. Bu, ya mevcut dinlerin temel değerlerinin içi boşaltılarak veya yeniden yorumlanarak yahut tamamen yeni değerler konarak yapılmakta ve takdim edilen bu dinin esaslarının tebliğcisi olarak da *medya* kullanılmaktadır.

Küreselleşme – din ilişkisinde "medya", şüphesiz anahtar kavramlardan birisidir. İletişim teknolojisi verilerinin bütünü anlamında görsel ve yazılı medya, günümüzde dinî tecrübenin merkezine yerleşirken, din de medya kültürünün merkezî bir unsuru haline gelmiştir. Medya ile birlikte geleneksel dinî değer ve sembollerin nerede, ne zaman ve nasıl kullanılabileceği, önceden görülemez bir şekil almıştır. Medya vasıtasıyla takdim edilen bu küresel dinin vazgeçilmez özelliği, Amerikan veya Anglo-Sakson Protestan değerlerle uyumlu olması olarak görünmektedir. Çünkü söz konusu değerlerle uyumlu olmayan her türlü dini değer, anlayış veya yorum, küresel ölçekte, medya vasıtasıyla mahkum edilmekte, bunlara sahip olanlar "günahkar" (veya "terörist) ilan edilmektedir.

Sonuç olarak;

1. küreselleşme-değer ilişkisi konusundaki tartışma, esasen üç aşırıdır cevabını aradığımız "teknoloji-değer" probleminin bir alt başlığı durumundadır. Teknolojiyi değerden bağımsız düşünmek ve üretmek söz konusu olmadığına göre, küreselleşmeyi de değerden bağımsız düşünmek mümkün değildir.

2. Türkiye de dahil İslam kültür coğrafyasında küreselleşme, dinler arası ilişkiyi; "dinî eritim" ilişkisine dönüştürme eğilimindedir. Küreselleşme, sadece dinler arası ilişkisinin seyrini değiştirmemekte, aynı zamanda dindarın kendi dini hakkındaki tasavvurunu da etkilemektedir.

3. Toplumsal bir vakıa haline gelmiş olan 'dinî çeşitlilik' probleminde çözüm yolu ola-

²⁵ Dini çoğulculuk anlayışının felsefî ve teolojik açıdan değerlendirmesini daha önce "*Küreselleşme ve Din Üzerine*" ve "*Dini Çoğulculuk mu Dinde Çoğulculuk mu ?*" isimli iki yazımda kısmen yapmaya çalıştım. Bu iki makale için bkz: Recep Kılıç, *Dini Anlamak Üzerine*, İstanbul 2004, s. 60 vd.

rak 'dinî çoğulculuk' tezini sunan küreselleşme; bu yolla dinî değerlerin ya içini boşaltmakta, ya onları yeniden yorumlamakta veyahut onların yerine yeni değerler ikame etmektedir. Böylece din alanında tek düzeliliğe doğru giden yolda ciddi bir mesafe alınmış olmaktadır.

4. Amerikan menfaatleriyle uyumlu değerler etrafında oluşmuş olan tek düzeleştirici bu yeni din anlayışı, İslam coğrafyasında ama özellikle Türkiye'de, etkili kılınmaya çalışılmaktadır.

BAŞKAN: Recep Beye teşekkür ediyoruz.

Sorulara geçiyoruz.

Buyurun.

BİR KATILIMCI: Teşekkür ederim.

Küreselleşme değer ve teknoloji değer ilişkisine döndü. Ben bu pratik sorumu, daha pratik bir temelde tartışılabilir mi, bunu sorgulamak istiyorum. Şöyle, zaten siz belirttiniz, teknoloji ve değer arasında dolaylı da olsa bir ilişkiyi mümkün görüyorsunuz. Geçmişte, tabii bizim kendi toplumumuzun kuruluş döneminde yaşadığı bazı sorunlar burada teknoloji ve değer ilişkisi içerisinde aktarıldı ve bunun tarihsel sürecinin 300 yıl öteye gidebileceği belirtildi. Doğrudur, orada belirgin çok farklı tutumlar var; ama değerini almayız, Batının değerini almayız ama sadece teknolojiyi alırız. Somut, teknolojiye ait, Batı medeniyetine ait değer sistemini bırakırız, teknolojiyi alırız.

Şimdi, böyle bir pratik sorun şöyle tartışılabilir mi? Olgu ayrı bir dünya, geçeklik alanı, değer ayrı bir gerçeklik alanı ise, eğer böyle bir temellendirme, böyle bir varsayımı kabullenirsek ki bunu varsayanlar var, mesela işte belirttiniz, Ziya Gökalp, olgu ayrı bir dünya, değer ayrı bir dünya kabulünü sanki kültür ve medeniyet ayırımında kabul ediyor. Size göre olgu ve değer ayrı bir dünya mı, yoksa her ikisi akıl alanına ait birbirlerine geçişken bir özellikleri var mı, olgu değerlendirilebilir mi, değer olgusallaştırılabilir mi, karşılıklı bir geçiş var mı? Eğer burada bir açıklama yaparsanız, ben o zaman teknolojinin değer sistemi dayatıp dayatmadığının daha netleşeceğini düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Recep KILIÇ: Ben teşekkür ederim.

Efendim, olgu değer ilişkisinden önce, belki bir değer metafiziği yapmak gerekir, değer ve varlık ilişkisi nedir? Varlık değer yüklü müdür, yoksa değerden bağımsız mıdır? Eğer varlığı değer yüklü olarak düşünürseniz, o zaman ortaya çıkacak sonuçlar başkadır, yok varlığı değerden bağımsız olarak düşünürseniz, o zaman durum daha farklı olur. Eflatun gibi düşünürseniz, Aristo gibi düşünürseniz varlık değer yüklüdür, ama naturalistler, materyalistler gibi düşünürseniz, o zaman varlığı değerden bağımsız olarak düşünmek durumunda kalırız. Bu durumda da, değer anlayışımız da, varlık anlayışımız da farklılık arz eder. Nereden baktığımızı bağlı, nerede durduğumuza bağlı daha doğrusu.

Gürbüz DENİZ: Hocam, değerli tebliğinizden dolayı teşekkür ediyorum.

Bir şey sormak istiyorum. Ziya Gökalp, dini bir yerde kültür, bir yerde medeniyet olarak görüyor dediniz, öyle bir tabir geçti. Sonra, kültür değişmeyen ve medeniyet ise değişeni ifade ediyor ifadesi geçti. O zaman, Gökalp'in dinde değişmesini mümkün gördüğü değerler veya şeyler nelerdir?

Recep KILIÇ: Gökalp öyle demiyor esasında. Gökalp'in söylediği, kültür içindeki değişmeyenleri, millete özgü olanları, kültür adı altında topluyor, bunların değişmemesi gereken şeyler olduğunu; medeniyetin ise milletler arası, uluslar arası olduğunu söylüyor. Dolayısıyla dindeki değişen ve değişmeyi farklı bir yerde tartışıyor esasen.

Gürbüz DENİZ: İki açıklama peş peşe geldi. Peş peşe gelince de böyle bir sıkıntı çıktı.

Recep KILIÇ: Kısaca, Gökalp, kültür adı altında değişmeyenleri topluyor, medeniyetin de değişebilen şeyler olduğunu söylüyor.

BAŞKAN: Başka soru sormak isteyen?..

Buyurun.

Hasan ŞAHİN: Değerli Recep Kılıç Beyefendiye, güzel, toplu, derli ama bitmemiş tebliği için içten teşekkür ederim.

Tabî, bitmediği için, anlaşılması gereken şeyler orada var bizde olmadı.

BAŞKAN: Bittiği kadar şey yapıyoruz. Bir de küreselleşme ya, bitmemiş bu hadise.

Hasan ŞAHİN: Anladığım kadarıyla, küreselleşmeye evrenselleşme anlamı verdiniz, öyle çıkardım sonucu.

Recep KILIÇ: Efendim, küreselleşmenin ne olduğu üzerinde açıkçası durmadım. Küreselleşmeyi, teknolojinin, teknolojik imkânların ortaya çıkardığı bir süreç olarak düşündüm. Eğer imkân olsaydı, bir iki şey daha söyleyecektim. Küreselleşme esasen, bir anlamda yeni bir din takdim ediyor ve bu dini de medya vasıtasıyla sunuyor. Bunu düşünüyorum. Din anlayışını da şekillendiriyor küreselleşme. Yani, küreselleşmenin ne olduğundan ziyade, dini alanda ne gibi etkilerinin olduğunu açıklamaya çalışıyordum. Bunlardan bir tanesi şudur: Medya vasıtasıyla küreselleşme ritüellerini, inançlarını, değerlerini kendisinin düzenlediği ya da koyduğu bir din sunmaktadır diye düşünüyorum. Bir de, dindarın da din anlayışını değiştirmektedir. Dini çoğulculuk anlayışının küreselleşmenin takdim ettiği bir din anlayışı olduğunu düşünüyorum bu çerçevede.

Hasan ŞAHİN: Şimdi soruma geliyorum, problem olan soruma. Sizinle alakalı değil, sorunuzla alakalı olduğu için.

Teknoloji din ilişkisinde yahut teknoloji değer ilişkisinde bu matbaa aklıma geldi siz konuşurken. Matbaanın Osmanlı döneminde topluma geç alındığına dair bilgiler dolaştırıldı. Sonunda her taraf matbaa oldu şu anda, bir anlamda ve önünde sonunda karşı çıkan şeyler bu hale geldi. 1960'lı yıllarda, çocukluk dönemimde bisiklete biniyordum. O zaman hafız olarak bisiklete binmek bir dertti, normal olarak binmek bir dertti. Çünkü, şeytan aracıydı bisiklet o zaman. Şimdi bıraktık bisikleti artık uçağı, uçağı bıraktık başka şeylere biniyoruz. Aradan 45 yıl geçti. Her şey, o gün çok anormal şeyler, bugün

çok normal hale geldi.

Şimdi merak ediyorum, konunuz din ve küreselleşme ilişkisi olduğu için merak ediyorum, acaba bugün tartıştığımız bu konular, tartıştığımız karşı çıktığımız ya da olmaz diye değerlerimizi yıktı eritti, dinimizi götürdü diye düşündüğümüz birçok sorun, kaç yıl sonra gayet normal hale gelir diye düşünmeye başladım. Bu konuda sizin bir tahmininiz var mı, bir öneriniz var mı, ne dersiniz?

Teşekkür ederim.

Recep KILIÇ: Efendim, küreselleşmenin değerlerimizle ilgili boyutuna yönelik olarak söylemeye çalıştığım şey şu: Küreselleşme değer sunuyor, değerlerin içini kendisi dolduruyor. Kısaca küreselleşme diyor ki, cihat kavramını kullanamazsınız diyor. Küreselleşme diyor ki, falan ayeti falan şekilde anlayacaksınız diyor, camide “hak din İslâm’dır” diyemezsiniz diyor, kızarım diyor. Ya da küreselleşme, daha önce dindar insanlar, inandıkları dinin hak olduğuna inanırlarken, küreselleşmenin ortaya çıkardığını düşündüğüm anlayış diyor ki, hakikat değeri karşısında dinler arasında fark yoktur diyor. Dolayısıyla, Hıristiyanlık ile İslamiyet arasında hakikat değeri açısından bir ayırım yapmamanız gerekiyor diyor. Hinduizm ile İslamiyet arasında bir ayırım hakikat değeri açısından yoktur diyor. İslamiyet ne kadar sizin için haksız, Hinduizm’in de o kadar hak olduğunu savunmak durumundasınız diyor. Benim anladığım budur.

Hasan ŞAHİN: Bu anlayışı...

BAŞKAN: Lütfen karşılıklı şey yapmayalım.

Hasan ŞAHİN: Müsaade ederseniz Sayın Başkanım, efendim, bütün dinlerin hak olduğunu savunmanın küreselleşme mi, evrenselleşme mi olduğu konusunda düşünceniz nedir? ... Mesela İslâm inancında, din felsefesinde bütün dinlerin hak olduğuna dair, fakülte öğrencilerimize öğretmiyor musunuz, ya da niçin öğretmiyorsunuz lütfeder misiniz.

Teşekkür ederim.

Recep KILIÇ : Teşekkür ederim Hocam.

Bütün dinler dindarları için haktır. Yani, her dindar, kendi dinini hak olarak görür. Zaten, bir dindar kendi dinini hak olarak görmezse, o dinin dindarı olmaz. Bir yerde tevhit var, bir yerde de mantık ilkesine aykırı olarak, bir şeyin aynı anda hem 1 hem 3 olduğunu savunan bir anlayış var. Şimdi, hakikat değeri açısından bunların bir değerlendirilmesi gerekir diye düşünüyorum.

Bir de, bütün dinlerin hak olmasını şu manada anlıyorum. Bütün dinler, o dine inanan insanlar açısından inandıkları sürece haktır. Öyle görürüm. Ama, eğer dini bireyin subjektif duygusundan bağımsız olarak belli akli kriterler ya da hakikat ölçütü içinde bir değerlendirmeye tabi tutarsak, o zaman durum değişebilir.

Bir başka konuya da burada işaret etmek istiyorum. Eğer dinin merkezine, teolojik doğruları alırsak ve dinin merkezine önermesel diye Türkçe’ye tercüme edebileceğimiz, Batılıların propositional dediği, lafzi vahiy anlayışını koyarsak, o zaman bütün dinler o

ölçüte göre hak olur ya da olmaz. Ama, vahyi ve teolojik doğruları dinin merkezinden çıkarır da, dinin insanın ahlaki hayatında, insanın sosyal hayatında ahlaki ve varoluşsal anlamda yaptığı tesiri merkeze alırsak, son zamanlarda bunun üzerinde duruluyor, teolojik doğruları bir tarafa bırakalım, insanın sosyal hayatında sağladığı varoluşsal dönüşüme bakalım, varoluşsal ve ahlaki dönüşüme bakalım. Eğer bir din, adı ne olursa olsun, insan hayatında varoluşsal ve ahlaki anlamda bir dönüşüme katkıda bulunuyorsa, doğru din odur, hak din odur dersiniz, bu bir paradigma değişikliğini gerektirir, bu başka bir şeydir. O zaman, dinin merkezinde vahiy olmaz, başka bir şey olur. Ama, buna da getirilen itirazlar vardır. Zatî âliniz şüphesiz bunu çok iyi biliyorsunuz. Bu konuda da deniyor ki, insanın sosyal hayatında varoluşsal, ahlaki dönüşüme katkıda bulunan sadece din değildir. İdeolojiler de buna katkıda bulunur, dinle hiç alakası olmayan, dine aykırı olan birtakım ideolojiler de insanın sosyal hayatında varoluşsal anlamda birtakım dönüşümlere katkıda bulunabilirler.

Dolayısıyla, din nedir sorusu tabî başka bir tartışmayı gerekli kılar. Yani, hem felsefi açıdan, ama özellikle de din felsefesi açısından... Tabî, din deyince ne anlayacağız, ne anlaşılmalıdır, bu başka bir tartışma konusudur.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN: Buyurun.

Necati DEMİR: Ben Sayın Hocama sunduğu tebliğden dolayı teşekkür ederim.

Hocam şunu öğrenmek istiyorum, siz de zikrettiniz, 1699'dan sonra, Karlofça Savaşından sonra Osmanlılar Batı karşısında teknolojik yönden eksik olduklarını, geri olduklarını idrak ettiler. Bu zamanla derinleşti. Daha sonra da bir saplantıya dönüştü. Bunu en iyi betimleyen Ağaoğlu Ahmet ile Mehmet İzzet'in şu küçük konuşmasında yakalayabiliyoruz. Galata Köprüsünde karşılaşıyorlar, Mehmet İzzet'e diyor Ağaoğlu Ahmet "Mehmet İzzet, nerelerdeydin, son günlerde gözükmedin." O da diyor ki "Tahsildeydim Paris'te." Ne tahsili diye soruyor. "Felsefe tahsilindeydim" deyince "yazık etmişsin, bu memleketin felsefeciye değil demirciye ihtiyacı var çünkü" diyor. Bu da bizim teknoloji karşısındaki eksikliğimizi yansıtan bir örnek.

Benim sorum şu hocam: Teknolojiyi fizik anlamında alırsak, fizik kendi metafiziğini mi oluşturuyor, yoksa metafizik kendi fiziğini mi oluşturuyor?

Teşekkür ederim.

Recep KILIÇ : Efendim, teşekkür ederim, tabî bu soruya doğrudan, şu şekilde kesin bir cevap verebilmek şüphesiz zor. Ama, benim arz etmeye çalıştığım şudur: Teknoloji bir insan ürünüdür, insan bir değer varlığıdır, bir kültürel değerler ortamında yaşamaktadır. Öyleyse, üretilen teknolojiyi değerden bağımsız düşünmek ve üretebilmek zordur, mümkün değildir. Yani o sadece bir demir yığınından ibaret değildir, beraberinde bir anlayış tarzını getirmektedir, bir davranış tarzını getirmektedir, başka bir sürü şeyleri beraberinde getirmektedir diye düşünüyorum.

BAŞKAN: Gençlerden soru yok mu?

Buyurun.

Selim UÇAR: Recep Hocamın öğrencisiyim. Kendisine şunu sormak istiyorum: Bilindiği gibi son dönemde en çok tartışılan konulardan bir tanesi de, Huntington'un Medeniyetler Çatışması tezi. Bu tezi temellendirirken de, en önemli unsur olarak din unsurunu ele alıyor ve üçe ayırıyor dünyadaki insanların bir araya gelmelerini ve ekonomik birtakım oluşumlar içine girmelerini. O anlamda da, son dönemde de en çok tartışılan ve üzerinde en çok kafa yorulan meselelerden bir tanesi de, dinler arası diyalog. Biraz önce tartıştığımız konuya paralel olarak, bu iki oluşum karşısında evrensel veyahut da küresel bir din oluşturulmaya mı çalışılıyor; yoksa, gerçekten de dinler bir arada olup, evrensel değerler mi oluşturulmaya çalışılıyor?

Teşekkür ederim.

Recep KILIÇ: Efendim, dinler arası diyalog konusu teknik bir konu. Bu konuda konuşmak istemiyorum. Yani, şu manada konuşmak istemiyorum; dinler arası diyalog deyince birtakım insanlar belli bir dinî merkez tarafından gerçekleştirilen düzenli, tertipli bir organizasyonu anlıyorlar; ama, birtakım insanları da dinlerken, dindar insanların bir araya gelip hasbıhal etmeleri, çay kahve içmeleri, birbirlerini tanımaları, hoş sohbet etmeleri şeklinde anlıyorlar. Dolayısıyla, benim konuyu ele almam, dinler arası ilişki tarzındadır. Dinler arası ilişkinin de iki boyutuna dikkat çekmeye çalıştım, bu bir eritim şeklinde olabilir, bir etkileşim şeklinde olabilir. Etkileşim kendiliğinden oluyor, kaçınılmaz bir şeydir. Her din zaten başka bir dinin kültür havzasında ortaya çıkıyor, bu doğal bir etkileşimdir. Ama, bu etkileşimin sonunda belli bir inanç kendini tamamen kaybedebilir, değişebilir. Fakat, eritim meselesinde, bu düzenli, tertipli, organizeli bir şekilde başlatılan bir faaliyeti ifade etmek üzere eritimi kullanıyorum. Misyonerlik faaliyeti, geleneksel olarak, inkültürasyon, akültürasyon şeklinde ifade edilen faaliyetler, bu dini eritim faaliyetlerinin içini dolduran somut faaliyet türleridir.

İslâm dünyasında ne oluyor, Türkiye'de ne oluyor? Bu konuda, bir konuya işaret etmek istiyorum. Tabii, bu konularda durumun ne olduğunu anlayabilmek için, alan araştırmalarına ihtiyaç vardır. Böyle bir alan araştırmasına ben ez azından ulaşmadım, haberim yok, böyle bir çalışmanın olduğunu da bilmiyorum. Ama, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında, 1928 zannediyorum, Bursa, Amerikan Kız Kolejinde üç kız çocuğu biz tanassur ettik derler, Ocak ayının ilk haftasıdır, o dönemde çok büyük bir infiale sebep olur bu ve Gazi Paşa'nın emriyle bu okul kapatılır, üç kız çocuğunun tanassur ettik demeleri üzerine, Hıristiyan olduk demeleri üzerine. Fakat, günümüze geldiğimiz zaman, Türkçe konuşan, Türk ana babadan doğan, belki Türkçe şarkı söyleyen, Türkçe küfreden, bir anlamda bizden olan bir Hıristiyan cemaat oluştu. İnfiale falan sebebiyet vermiyor bu artık.

Şunu arz etmeye çalışıyorum: Bundan bir dönem, 50- 60 sene önce "öteki" konumunda olan bir cemaat, yani Osmanlı'nın son dönemiyle Cumhuriyetin ilk yıllarındaki gayri müslim teba, ötekidir, kültürel anlamda ve dini anlamda ötekidir, bir başka kimliği ifade etmektedir. Ama, günümüzde öyle bir cemaat oluşturulmaktadır ki, artık bu kültürel anlamda öteki değildir, bizdendir. Buna işaret etmek istiyorum. Böyle bir şey

var. Bu oluşumu görmezden gelmemek lazımdır. Bu oluşumu çok basit bir – iki sebeple de izah etmenin kolay olmadığını düşünüyorum. Bunun ekonomik, siyasî, kültürel ve şüphesiz dini sebeplerinin olduğunu düşünüyorum.

Dolayısıyla dinler arası diyalog nerededir, hangi, benim terimleştirmeye çalıştığım manada bir etkileşim türü müdür, bir eritme faaliyetinin, bir farklı adı mıdır bunu bilmiyorum.

BAŞKAN: Teşekkür ederiz efendim.

Bir iki ilave de yapmak istiyorum, onu da bir hak olarak görüyorum kendimde.

Birisi, bu teknoloji, bilim, nihayet bir üretim düşünceme göre. Bunu üreten insandır, bilim adamıdır, düşünürdür, filozoftur. Filozof, düşünür, bilim adamı, bir kültürün, bir düşüncenin, bir dünyanın adamıdır. Ürettiği şeyin üzerinde mührü var. Kesin böyledir.

İkincisi, Huntington'un ortaya attığı medeniyetler savaşında ben çok ince bir noktayı seziyorum. Aslında medeniyet savaşı filan yok, çünkü İslâm Medeniyeti yenilmiş, neyle savaşıyor, hangi silahu var, hangi cephede savaşıyor? Ortada , iki medeniyetin çatışmasını, savaşmasını gerektirecek hiçbir problem yok. Orada sadece şu var anladığım: Bu potansiyeldir, doğabilir, ileride herhangi bir şey yapabilir. Onun için, dikkati bunun üzerine çekiyorum dikkat edin diyor.

Burada kısa bir giriş yaptım, lütfen bağışlayın.

Efendim, şimdi ikinci konuşmacımıza dönüyorum.

Murtaza Bey, buyurun.